

Marcin Olszówka*

Szkoła Główna Mikołaja Kopernika

KONSTYTUCYJNE DETERMINANTY STATUSU OCENY Z RELIGII W POLSCE

WSTĘP

Dzięki Trybunałowi Konstytucyjnemu i jego orzecznictwu III RP cieszy się bardzo wysokimi standardami ochrony wolności i praw człowieka, w tym w obszarze wolności sumienia i religii czy prawnej ochrony życia człowieka¹. Przynajmniej do tej pory. Niemniej stan taki bywa przedmiotem krytyki ze strony doktryny czy części społeczeństwa i polityków, jak również jest zauważalne „swego rodzaju napięcie”² między orzecznictwem sądów międzynarodowych a dorobkiem judykacyjnym TK oraz współcześnie obserwowaną inflacją i – co za tym idzie – dewaluacją idei praw człowieka³. Przedmiotem niniejszego artykułu będzie prezentacja tych postanowień ustrojodawcy, które mają przełożenie na tytułowe zagadnienie oraz w ogóle kwestię nauczania religii w szkole, co *per se* determinuje status oceny z analizowanego przedmiotu. Niewątpliwie jest to zagadnienie szeroko podejmowane od lat w doktrynie, a liczba publikacji jest znaczna⁴, niemniej dyskusja, zarówno w ramach debaty publicznej, sporu

* ORCID 0000-0001-8280-5088, e-mail: marcin.olszowka@interia.pl

- 1 W tym kontekście wypada wymienić m.in. następujące judykaty: orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego: z dnia 30 stycznia 1991 r., sygn. akt K 11/90 („OTK ZU” 1991, poz. 2); z dnia 20 kwietnia 1993 r., sygn. akt U 12/92 („OTK ZU” 1993, poz. 9); z dnia 28 maja 1997 r., sygn. akt K 26/96 („OTK ZU” 2/1997, poz. 19); wyroki TK: z dnia 30 września 2008 r., sygn. akt K 44/07 („OTK ZU” 7A/2008, poz. 126); z dnia 2 grudnia 2009 r., sygn. akt U 10/07 („OTK ZU” 11A/2009, poz. 163); z dnia 10 grudnia 2014 r., sygn. akt K 52/13 („OTK ZU” 11A/2014, poz. 118); z dnia 7 października 2015 r., sygn. akt K 12/14 („OTK ZU” 9A/2015, poz. 143); z dnia 22 października 2020 r., sygn. akt K 1/20 („OTK ZU” A/2021, poz. 4).
- 2 W taki sposób można ocenić np. wyroki Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu z dnia 15 czerwca 2010 r. w sprawie Grzelak przeciwko Polsce, skarga nr 7710/02, HUDOC, czy z dnia 15 września 2022 r. w sprawie Rabczewska przeciwko Polsce, skarga nr 8257/13, HUDOC, w których organ Konwencji przyjął nieco odmienną perspektywę niż Trybunał Konstytucyjny RP.
- 3 Zob. np. M. Sitek, *Prawa człowieka. Pomiędzy ideologią a polityką*, „Polityka i Społeczeństwo” 2022, nr 1, s. 149–157.
- 4 Nie podejmując się tu zadania wyczerpania całej literatury, wypada jedynie wskazać dwie pozycje traktujące przede wszystkim o tytułowym problemie: P. Sobczyk, *Wliczanie rocznych ocen z religii do*

polityczno-społeczny, jak i dyskursu naukowego, na temat edukacji religijnej trwa nadal i zapewne trwać będzie jeszcze bardzo długo – nawet jeśli wszystkie argumenty zostaną już przedstawione, a reżim prawny ustalony – czy to na poziomie konstytucyjnym, ustawowym czy orzecznictwym. Stąd uzasadnione jest zabranie głosu w tej materii⁵.

I. WOLNOŚĆ SUMIENIA I RELIGII

Podstawową determinantą konstytucyjną statusu oceny z religii jest wolność sumienia i religii (aktualnie art. 53 ust. 1 Konstytucji RP z 1997 roku, dalej: Konstytucja RP), której jednym z immanentnych przejawów jest prawo do edukacji religijnej w szkole (aktualnie art. 53 ust. 2 Konstytucji RP *expressis verbis* wymienia „nauczanie” jako składowy element wolności religii i jeden z przejawów korzystania z tej konstytucyjnej wolności, jej uzewnętrzniania). Zwrócił na to uwagę Trybunał Konstytucyjny w orzeczeniu z 30 stycznia 1991 roku (K 11/90) potwierdzającym konstytucyjność⁶ Instrukcji Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 sierpnia 1990 r. dotyczącej powrotu nauczania religii do szkoły w roku szkolnym 1990/91 oraz Instrukcji Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 sierpnia 1990 r. dotyczącej powrotu nauczania religii do szkoły w roku szkolnym 1990/91, określającej zasady współdziałania z Kościołami i Związkami Wyznaniowymi poza Kościołem Rzymskokatolickim⁷.

Zgodność przywrócenia nauki religii w szkole z ówczesnymi przepisami konstytucyjnymi była oczywista, choć wielu to kwestionowało⁸, używając

średniej ocen w kontekście wolności religijnej w wymiarze indywidualnym i wspólnotowym [w:] Bilateralizm w stosunkach państwo-kościelnych, red. M. Bielecki, Lublin 2011, s. 195–209, który rekapitułuje stanowisko argumentacyjne – nie tylko z perspektywy stricte prawnej – na rzecz wliczania oceny z religii do średniej ocen, oraz P. Borecki, *Konstytucyjność wliczania stopnia z religii do średniej ocen szkolnych*, „Państwo i Prawo” 2007, nr 9, s. 35–42, który przedstawia racje przeciwnie.

5. Poza zakresem rozważań zawartych w niniejszym artykule pozostają lekcja etyki i status oceny z etyki. Wprawdzie w świetle art. 12 Ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2024 r., poz. 750 ze zm.) i Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach (Dz. U. z 2020 r., poz. 983 ze zm.) etyka jest traktowana jako alternatywa dla lekcji religii, niemniej lekcja etyki nie cieszy się żadnymi gwarancjami konstytucyjnymi (wyrok TK z dnia 2 grudnia 2009 r., sygn. akt U 10/07, pkt V.6; odmienne stanowisko reprezentuje m.in. T.J. Zieliński, *Nauka etyki w szkołach publicznych w ujęciu prawnym* [w:] *Religia i etyka w edukacji publicznej*, red. J. Krukowski, P. Sobczyk, M. Poniatowski, Warszawa 2014, s. 100–102).
6. Do orzeczenia zdania odrębne zgłosili sędziowie C. Bakalarski, K. Działocha oraz R. Orzechowski.
7. Teksty obu instrukcji zamieszczone w: B. Górowska, G. Rydlewski, *Regulacje prawne stosunków wyznaniowych w Polsce. Zbiór przepisów i dokumentów (stan na 31 października 1992 r.)*, Warszawa 1992, s. 138–140 i 142–145.
8. Zob. np. M. Pietrzak, *Glosa do orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z 30 I 1991 roku w sprawie nauczania religii w szkole* [w:] tegoż, *Demokratyczne, świeckie państwo prawne*, Warszawa 1999, s. 203–217; P. Borecki, *Dylematy konstytucyjności prawnych zasad nauczania religii i etyki w szkole*,

Konstytucyjne determinanty statusu oceny z religii w Polsce

różnych argumentów. Zarzut braku upoważnienia ustawowego do wydania instrukcji był tylko jednym z podnoszonych we wniosku Rzecznika Praw Obywatelskich, choć szczególnie *ex post* zrobił „zawrotną karierę”, tak jakby problem miał się sprowadzać jedynie do trybu wprowadzenia lekcji religii⁹. Warto podkreślić, że już uzasadnienie orzeczenia TK o sygnaturze akt K 11/90 zaczyna się właśnie od stwierdzenia, „iż w istocie sprawa dotyczy problemu znacznie bardziej zasadniczego aniżeli tylko trybu powrotu nauczania religii”. Rzeczywiście kwestia przywrócenia edukacji religijnej w szkole to zagadnienie znacznie bardziej zasadnicze, bo związane z respektowaniem wyższych standardów ochrony praw człowieka bądź ich odrzuceniem.

Dla zrozumienia motywów, które doprowadziły sąd prawa do analizowanego werdyktu, kluczowy jest następujący fragment uzasadnienia: „istniejący przedtem stan prawny i faktyczny, ukształtowany przez art. 2 ustawy z 15 VII 1961 r. o rozwoju systemu oświaty i wychowania (zwłaszcza zdanie drugie) i akty wykonawcze, które – jak słusznie na to zwraca uwagę RPO – w sposób niechlubny i nielegalny wyeliminowały nauczanie religii ze szkół, w znacznym stopniu ograniczały konstytucyjnie gwarantowaną wolność sumienia i wyznania obywateli oraz utrudniał kościołom i innym związkom wyznaniowym wypełnianie ich funkcji (art. 82 ust. 2 Konstytucji). Wyrazem tych ograniczeń było m.in. terytorialne i czasowe oddzielenie nauczania religii od nauczania szkolnego. Powodowało to tak duże trudności dla młodzieży (zwłaszcza wiejskiej) w pobieraniu nauki religii,

„Państwo i Prawo” 2008, nr 7, s. 63. Wśród głosów aprobujących to orzeczenie można wymienić: H. Gronkiewicz-Waltz, K. Pawłowicz, *W odpowiedzi na głosę M. Pietrzaka dotyczącą nauczania religii w szkole*, „Państwo i Prawo” 1991, nr 7, s. 90–96; T. Rabska, *Wokół problematyki orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z 30 I 1991, K 11/90*, „Państwo i Prawo” 1991, nr 7, s. 96–99; W. Łączkowski, *Dylematy etyczne i światopoglądowe jako przedmiot kontroli konstytucyjności* [w:] *Księga XX-lecia orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, red. M. Zubik, Warszawa 2006, s. 391–392; M. Olszówka, *Transformacja zasady oddzielenia kościoła od państwa w Polsce na początku lat 90. XX w.* [w:] *25 lat transformacji ustrojowej w Polsce i Europie Środkowo-Wschodniej*, red. E. Gdulewicz, W. Orłowski, S. Patyra, Lublin 2015, s. 391–394, 396–397.

- 9 Do pozostałych należało naruszenie: a) zasady świeckości szkoły (podstawowy zarzut wskazany we wniosku RPO – notabene skutkujący postanowieniem sygnalizacyjnym TK z dnia 13 lutego 1991 r., sygn. akt S 1/91 [„OTK ZU” 1991, poz. 29], w którym stwierdzono, że zasada świeckości szkoły „nie jest spójna z systemem prawnym Rzeczypospolitej Polskiej, w szczególności z Konstytucją RP”), b) prawa Kościoła katolickiego do nauczania religii oraz religijnego wychowania dzieci i młodzieży, które może odbywać się w „innych pomieszczeniach udostępnionych na ten cel przez osobę uprawnioną do dysponowania pomieszczeniem”, czyli zdaniem RPO nie w szkołach, c) prawa do zachowania milczenia w sprawach swojej religii, a przez to także zasady oddzielenia Kościoła od państwa, d) prawa do wychowywania dzieci zgodnie ze swoimi przekonaniem w sprawach religii (sic!), e) zasady równości, ponieważ przepisy nie dotyczą wyznań niechrześcijańskich (sic!), f) zasad świeckości państwa i neutralności religijnej państwa, g) zakazu dotowania i subwencjonowania Kościołów i innych związków wyznaniowych, h) przepisów Karty Nauczyciela dotyczących kwalifikacji nauczycieli, a przez to także zasady demokratycznego państwa prawnego oraz zasady legalizmu. Sam zarzut wkroczenia instrukcji w sferę wymagającą regulacji ustawowej pojawił się w zasadzie dopiero „na końcu” postępowania, podczas rozprawy 29 stycznia 1991 r. (zob. orzeczenie TK z dnia 30 stycznia 1991 r., sygn. akt K 11/90, pkt I).

że w wielu wypadkach zmuszało młodzież do rezygnacji – wbrew jej woli i woli jej rodziców – z pobierania nauki religii. Łamało to w sposób oczywisty prawa obywatelskie zagwarantowane w art. 82 ust. 1 Konstytucji. Powołane ustawy z dnia 17 maja 1989 r. oraz zaskarżone instrukcje, umożliwiając dobrowolne pobieranie nauki religii w pomieszczeniach szkolnych, usunęły wyżej opisane trudności i zapewniły w ten sposób realizację przepisu art. 82 ust. 1 Konstytucji¹⁰.

Skoro usunięcie religii ze szkół stanowiło naruszenie wolności sumienia i wyznania, to znaczy to, iż integralnym elementem zakresu przedmiotowego tej wolności jest edukacja religijna prowadzona w szkole. Należy przyjąć, że przesłanką entymematyczną – jaką kierował się Trybunał Konstytucyjny – było wprowadzenie w Polsce zasady demokratycznego państwa prawnego, która zastąpiła zasadę państwa socjalistycznego¹¹ (brzmienie art. 82 ust. 2 Konstytucji z 1952 roku nie uległo bowiem zmianie). Uzasadniona jest bowiem konstatacja, szczególnie na gruncie pozytywizmu prawniczego i dyrektyw wykładni systemowej, że treść wolności sumienia i religii w państwie socjalistycznym – w którym służy przede wszystkim realizacji celów państwa totalitarnego – jest odmienna od treści wolności o tej samej nazwie w demokratycznym państwie prawnym. Wprawdzie uwagi TK w zasadzie jednoznacznie wskazują, że również w okresie Polski Ludowej wyrugowanie edukacji religijnej ze szkoły stanowiło naruszenie Konstytucji PRL z 22 lipca 1952 roku¹² – co samo w sobie jest tezą dyskusyjną – niemniej takie postawienie sprawy tym bardziej akcentuje nierozzerwalny związek między wolnością sumienia i religii a włączeniem edukacji religijnej do systemu oświaty, skoro nawet w państwie demokracji ludowej (socjalistycznym) – zdaniem Trybunału Konstytucyjnego – prawo do edukacji religijnej jest częścią składową wolności sumienia i wyznania (a przynajmniej tak miało być w PRL).

W późniejszym orzecznictwie TK wielokrotnie powtarzał, że wolności sumienia i religii gwarantuje obecność edukacji religijnej w szkole ze wszystkimi tego konsekwencjami: „Trybunał ponownie zwraca uwagę, że wolność religii obejmuje, między innymi, jej nauczanie (art. 53 ust. 2). Państwo winno więc zapewnić jej nauczanie, także w publicznych placówkach oświatowych, na zasadach dobrowolności. Konsekwencją umieszczenia religii w programach kształcenia jest potrzeba jej równoprawnego traktowania, także w zakresie oceniania czy wyróżniania¹³; „z kolei wliczanie ocen z religii do średniej rocznej lub średniej końcowej jest konsekwencją umieszczania ocen z religii na świadectwach szkolnych w szkołach

10 Orzeczenie TK z dnia 30 stycznia 1991 r., sygn. akt 11/90, pkt II.D.

11 „Zmiany dokonane w konstytucji z 1952 r., pozbawiły obowiązującą nadal regulację prawną dotyczącą podstaw aksjologicznych, co wpłynęło w istotnym stopniu na zmiany wykładni i stosowania przepisów wspomnianego art. 82 konstytucji z 1952 r.”, zob. wyrok TK z dnia 2 grudnia 2009 r., sygn. akt U 10/07, pkt V.2.

12 Dz. U. Nr 33, poz. 232 ze zm.

13 Wyrok TK z dnia 2 grudnia 2009 r., sygn. akt U 10/07, pkt V.7.2.

Konstytucyjne determinanty statusu oceny z religii w Polsce

publicznych”¹⁴. Innymi słowy, ustawodawca i władze publiczne mają pewien zakres swobody w kształtowaniu sposobu realizacji konstytucyjnego obowiązku zapewnienia edukacji religijnej w systemie oświaty, niemniej nie oznacza on dowolności, ponieważ muszą zostać spełnione wynikające z Konstytucji RP warunki traktowania lekcji religii na tle innych przedmiotów nauczania.

II. PRAWO RODZICÓW DO WYCHOWANIA MORALNEGO I RELIGIJNEGO DZIECI

Kolejną konstytucyjną determinantą statusu oceny z religii w szkole jest prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami, szczególnie w zakresie wychowania i nauczania moralnego i religijnego (art. 53 ust. 3 w zw. z art. 48 ust. 1 Konstytucji RP). Zwrócił na to uwagę TK w cytowanym orzeczeniu z 30 stycznia 1991 roku (K 11/90), gdy wskazał, iż usunięcie edukacji religijnej ze szkoły *per se* wywołało trudności „w pobieraniu nauki religii” i „w wielu wypadkach zmuszało młodzież do rezygnacji – wbrew jej woli i woli jej rodziców – z pobierania nauki religii”¹⁵, co stanowiło także łamanie praw rodziców do wychowywania dzieci¹⁶, a nie tylko ich wolności sumienia i wyznania. Jak podkreślił TK – jeszcze w okresie prowizorium konstytucyjnego – analizując zobowiązania prawnomiedzynarodowe Polski: „Państwo nie może więc uchylać się od obowiązku zapewnienia takiego wychowania religijnego i w takim miejscu, aby odpowiadało to woli rodziców”¹⁷.

Jednym z korelatów tego uprawnienia rodziców, które stanowi najważniejsze prawo rodzicielskie¹⁸, jest obowiązek władzy publicznej zapewnienia edukacji religijnej w ramach systemu oświaty. Nawiasem mówiąc, nie jest to jedyny obowiązek władz publicznych w obszarze systemu oświaty, który stanowi korelat praw rodzicielskich¹⁹.

Ten aspekt demokratycznego państwa prawnego znalazł rozwinięcie i ugruntowanie w Konstytucji RP. Należy bowiem podkreślić, iż aktualny ustrojodawca

¹⁴ Tamże, pkt V.6.

¹⁵ Orzeczenie TK z dnia 30 stycznia 1991 r., sygn. akt K 11/90, pkt II.D.

¹⁶ Literalnie ówczesnie obowiązująca Konstytucja RP z dnia 22 lipca 1952 r. nie zawierała *expressis verbis* tego rodzaju gwarancji – jedynie art. 79 ust. 2 stanowił, że „[o]bowiązkiem rodziców jest wychowywanie dzieci na prawych i świadomych swych obowiązków obywateli Rzeczypospolitej Polskiej”, niemniej zawarta w ówczesnym art. 1 Konstytucji RP z 1952 roku klauzula demokratycznego państwa prawnego immanentnie zawierała podstawowe wolności i prawa, które nie były wysłowione literalnie w tekście ustawy zasadniczej. Na temat obowiązku wychowywania dzieci wynikającego z Konstytucji RP zob. szerzej M. Czuryk, *Ochrona prawa rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami religijnymi i filozoficznymi w systemach edukacji publicznej państw członkowskich Unii Europejskiej*, Warszawa 2013, s. 43–75; W. Borysiak, *Komentarz do art. 48 [w:] Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, s. 1198. Na marginesie warto zauważyć, że z art. 48 Konstytucji RP wynika także obowiązek posłuszeństwa dziecka względem rodziców, zob. tamże, s. 1199.

¹⁷ Orzeczenie TK z dnia 20 kwietnia 1993 r., sygn. akt U 12/92, pkt III.8.

¹⁸ W. Borysiak, dz. cyt., s. 1197.

¹⁹ Tamże, s. 1196, 1202.

zdecydowanie – i wyraźniej niż poprzednie przepisy konstytucyjne – zagwarantował uprawnienia i pierwszeństwo wychowawcze rodziców w obszarze spraw religijnych i moralnych, ponieważ uczynił to w dwóch różnych przepisach. Z jednej strony przekazywanie wiary religijnej i kształtowanie moralności własnych dzieci stanowi element ogólnego prawa do wychowywania zgodnie z własnymi przekonaniami, zapisanego w art. 48 ust. 1 Konstytucji RP, a z istoty rzeczy kwestie religijno-moralne należą do podstawowych przekonań przekazywanych w procesie socjalizacji przez rodziców (nawet jeśli mają one charakter ateistyczno-materialistyczny czy liberalno-nihilistyczny)²⁰. Jak bowiem przyjmuje się w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, wychowanie samo w sobie oznacza „zaszczepianie i umacnianie w dziecku określonego światopoglądu, przekonań, systemu wartości, jak i zasad obyczajowych, moralnych i etycznych”²¹. Z drugiej strony przekazywanie wiary religijnej i kształtowanie moralności dzieci jest traktowane jako szczegółowy przejaw wolności sumienia i religii, zagwarantowany odrębnym ustępem w art. 53 ustawy zasadniczej.

Powyższe nie pozostawia wątpliwości, iż Konstytucja RP w sposób szczególny chroni prawo rodziców do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego oraz religijnego, którego integralnym elementem jest zapewnienie edukacji religijnej w ramach systemu oświaty, jak również nadanie lekcjom religii odpowiedniego statusu jako przedmiotu co najmniej równoprawnego²² i jego respektowanie, czego przejawami są m.in. nieumieszczanie – w sposób systemowy – lekcji religii na pierwszej i ostatniej godzinie zajęć w danym dniu²³, nielączenie klas (co w zasadzie

20 Należy jednak pamiętać, iż prawa rodzicielskie podlegają ograniczeniu, na co wskazuje nie tylko art. 48, lecz także art. 72 ust. 1 ustawy zasadniczej, który nakazuje chronić dzieci przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją. Szczęólnego podkreślenia wymaga ostatnia przesłanka, która jest bardzo pojemna treściowo i wyraźnie nawiązuje do zagadnień aksjologicznych i uniwersalnych wartości Narodu wskazanych w Preambule Konstytucji RP. Zob. także P. Sarnecki, *Komentarz do art. 53 [w:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom II*, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016, uwaga 6.

21 Wyrok TK z dnia 12 kwietnia 2011 r., sygn. akt SK 62/08 („OTK ZU” A/2011, nr 3, poz. 22), pkt III.4.7.

22 „Artykuł 2 Protokołu nr 1 nie pozwala na rozróżnianie pomiędzy nauczaniem religii a nauczaniem innych przedmiotów” (*Article 2 of Protocol No. 1 does not permit a distinction to be drawn between religious instruction and other subjects*) – orzekł Europejski Trybunał Praw Człowieka (Wielka Izba) w Strasburgu w wyroku z dnia 29 czerwca 2007 r. w sprawie Folgerø i inni przeciwko Norwegii, skarga nr 15472/02, HUDOC, s. 84. Art. 2 Protokołu nr 1 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzonego w Paryżu dnia 20 marca 1952 r. (Dz. U. z 1995 r. Nr 36, poz. 175 ze zm.), brzmi następująco: „Nikt nie może być pozbawiony prawa do nauki. Wykonując swoje funkcje w dziedzinie wychowania i nauczania, Państwo uznaje prawo rodziców do zapewnienia wychowania i nauczania zgodnie z ich własnymi przekonaniami religijnymi i filozoficznymi”.

23 Takie rozwiązanie – jako zasadę z wyjątkiem dla oddziału, w którym wszyscy uczniowie uczęszczają na religię według stanu na 15 września – wprowadza § 1 pkt 4 Rozporządzenia Ministra Edukacji z dnia 17 stycznia 2025 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach (Dz. U. z 2024 r., poz. 66). Wcześniej taki postulat był formułowany w literaturze przedmiotu (zob. np. P. Borecki, *Respektowanie polskiego konkordatu z 1993 roku – wybrane problemy*, Warszawa 2012, s. 34).

uniemożliwia realizację programu nauczania²⁴), zamieszczenie oceny religii na świadectwie szkolnym²⁵ i wreszcie wliczanie oceny z religii do średniej ocen²⁶.

- 24 Tworzenie grup międzyklasowych jako co do zasady naruszające ustawę z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz. U. z 2024 r., poz. 737 ze zm.) uznał Naczelny Sąd Administracyjny w wyroku z dnia 15 stycznia 2021 r., sygn. akt III OSK 2907/21, CBOSA. Podobnie wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 27 marca 2019 r., sygn. akt I OSK 1959/18, CBOSA oraz wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 16 grudnia 2015 r., sygn. akt VIII SA/Wa 598/15, CBOSA. Zob. szerzej M. Olszówka, *Organizowanie lekcji religii w grupie międzyklasowej. Glosa do wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 15 stycznia 2021 r., III OSK 2907/21*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2025, t. 28, <https://doi.org/10.31743/spw.17878>.
- 25 Obowiązek umieszczania oceny z religii na świadectwie szkolnym został wprowadzony na mocy § 9 Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w szkołach publicznych (Dz. U. Nr 36, poz. 155 ze zm.), co Trybunał Konstytucyjny w orzeczeniu z dnia 20 kwietnia 1993 r., sygn. akt U 12/92 (zgłoszono dwa zdania odrębne), uznał za zgodne z Konstytucją (w zakresie, w jakim dotyczy nauczania religii organizowanego w ramach systemu oświaty), ponieważ jest konsekwencją organizowania nauczania religii przez szkoły publiczne. Wynikało to wprost z ustawy upoważniającej i korespondowało z ówczesnymi przepisami konstytucyjnymi określającymi zasady stosunków państwo–Kościół oraz gwarantującymi wolność sumienia i wyznania (art. 82 ust. 1 i 2 Konstytucji RP z 22 lipca 1952 roku), które zakładały immanentnie obecność nauczania religii w szkole. Trybunał *prima facie* nie był jednak do końca konsekwentny, ponieważ uznał, że minister edukacji narodowej może zdecydować inaczej i znieść wymóg umieszczania oceny z religii na świadectwie szkolnym (orzeczenie TK z dnia 20 kwietnia 1993 r., sygn. akt U 12/92, pkt III.8). W świetle pozostałych fragmentów uzasadnienia i całości wyroku Trybunału tę uwagę należy rozumieć w ten sposób, że z konstytucyjnej wolności sumienia i religii nie wynika obowiązek wystawiania świadectw szkolnych czy stawiania ocen (relevantny w tym zakresie jest aktualnie art. 70 ust. 1 Konstytucji RP), ale skoro przepisy prawa kształtujące system oświaty przewidują instytucje świadectw szkolnych i ocen klasyfikacyjnych (rocznych), to niedopuszczalne jest pomijanie oceny z religii (inna rzecz, jak komentowana uwaga TK odnosi się do ustawowego obowiązku organizowania lekcji religii w szkole, która ograniczała zakres swobody decyzyjnej ministra). Późniejsza judykatura TK unikała tego typu niejednoznaczności: „[d]o zakresu ustawowego pojęcia warunków realizacji przez szkoły publiczne organizowania nauki religii na życzenie rodziców lub rodziców i dzieci należy także kwestia wystawiania ocen z religii na świadectwie szkolnym” (wyrok TK z dnia 5 maja 1998 r., sygn. akt K 35/97 [„OTK ZU” 1998, nr 3, poz. 32], pkt III), choć znów niekonsekwentnie: „wliczanie ocen z religii do średniej rocznej lub średniej końcowej jest konsekwencją umieszczania ocen z religii na świadectwach szkolnych w szkołach publicznych. Trybunał zaznacza również, że prawodawca może z takiego rozwiązania zrezygnować. Rozwiązanie przyjęte w zaskarżonym rozporządzeniu, jak również rezygnacja z niego, mieszczą się w ramach swobody prawodawcy” (wyrok TK z dnia 2 grudnia 2009 r., sygn. akt U 10/07, pkt V.7.2).
- 26 Wprowadzony dopiero Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 13 lipca 2007 r. zmieniającym rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (Dz. U. Nr 130, poz. 906) i – niestety – wbrew Konstytucji RP zniesiony Rozporządzeniem Ministra Edukacji z dnia 22 marca 2024 r. zmieniającym rozporządzenie w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych (Dz. U. z 2024 r., poz. 438). Wcześniej praktyka w szkołach była różna, ponieważ kwestia ta nie była uregulowana w przepisach prawa (A. Mezglewski, *Polski model edukacji religijnej w szkołach publicznych. Aspekty prawne*, Lublin 2009, s. 82), co ostatecznie zmieniło Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 września 2004 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (Dz. U. Nr 199, poz. 2046 ze zm.), które w § 18 ust. 3 i § 20 ust. 2 przesądziło, że w ramach klasyfikacji rocznej oraz końcowej do średniej ocen co najmniej 4,75, która gwarantuje odpowiednio promocję do klasy programowo wyższej oraz ukończenie szkoły z wyróżnieniem, wlicza się jedynie obowiązkowe zajęcia edukacyjne, a więc z pominięciem religii.

III. RELIGIA JAKO KONSTYTUCYJNY PRZEDMIOT NAUCZANIA W SZKOLE

Ustrojodawca wymienia tylko jeden przedmiot nauczania szkolnego. Jest to religia, co niewątpliwie jest znaczącą nobilitacją dla tego przedmiotu. Naturalnie art. 53 ust. 4 Konstytucji RP nie stanowi podstawy organizowania lekcji religii w ramach systemu oświaty, ponieważ to wynika już z art. 53 ust. 1 i 2 oraz art. 53 ust. 3 w zw. z art. 48 ust. 1 ustawy zasadniczej – lecz jest dodatkową gwarancją zapewniającą odpowiednie miejsce nauczania religijnego w systemie oświaty²⁷. Trybunał Konstytucyjny trafnie zaznaczył, że „konsekwencją nauczania religii w ramach respektowania wolności religijnej może być zamieszczanie ocen z religii na świadectwie szkolnym, a konsekwencją ocen z religii na świadectwie szkolnym może być także, równoprawna z innymi przedmiotami nauczania możliwość wliczania ocen z religii (i etyki) do średniej rocznej lub średniej końcowej”²⁸. Innymi słowy, jeżeli system oświaty jest skonstruowany w taki sposób, że są wydawane świadectwa zawierające oceny z poszczególnych przedmiotów nauczania, jak również ustalana jest średnia ocen, która ma wpływ na wyróżnienie ucznia, to religia musi być traktowana nie gorzej niż pozostałe przedmioty.

Status religii jako przedmiotu szkolnego musi być zatem co najmniej równoprawny ze statusem innych przedmiotów²⁹, z zastrzeżeniem oczywiście możliwości rezygnacji z pobierania nauki religii³⁰, jak również nieuczestniczenia w lek-

27 Kolejną ważną gwarancją obecności nauczania religii w systemie oświaty (czyli wysokich standardów respektowania praw człowieka) jest art. 12 ust. 1 Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r. (Dz. U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318), który stanowi: „uznając prawo rodziców do religijnego wychowania dzieci oraz zasadę tolerancji, Państwo gwarantuje, że szkoły publiczne podstawowe i ponadpodstawowe oraz przedszkola, prowadzone przez organy administracji państwowej i samorządowej, organizują zgodnie z wolą zainteresowanych naukę religii w ramach planu zajęć szkolnych i przedszkolnych”. Na marginesie należy podkreślić, iż jest to jeden z tych przepisów umowy międzynarodowej ze Stolicą Świętą, który dotyczy także osób i podmiotów niezwiązanych z Kościołem katolickim.

28 Wyrok TK z dnia 2 grudnia 2009 r., sygn. akt U 10/07, pkt V.7.2.

29 Odmiennie T.J. Zieliński, *Konstytucyjne granice obecności religii w polskiej szkole publicznej* [w:] *Pro bono Reipublicae. Księga jubileuszowa Profesora Michała Pietrzaka*, red. P. Borecki, A. Czohara, T. J. Zieliński, Warszawa 2009, s. 506–517, który na podstawie niewątpliwych odrębności, głównie programowych (powiązanie z kultem religijnym, treść nauczania ustalana przez zainteresowany związek religijny) i organizacyjnych (fakultatywny charakter), stawia tezę, że status przedmiotu szkolnego „religia” nie może być identyczny z innymi przedmiotami. Stanowisko to jest nie do zaakceptowania choćby z tego względu, że różnice programowe pomiędzy poszczególnymi przedmiotami obligatoryjnymi są dużo dalej idące niż ich odmiennosc w stosunku do przedmiotu „religia” (za najbardziej „odmienny” przedmiot szkolny należy bez cienia wątpliwości uznać wychowanie fizyczne). Skoro do średniej ocen wliczane są oceny ze wszystkich przedmiotów obligatoryjnych, to tym bardziej powinna być uwzględniona ocena z religii, jako jedynego przedmiotu nauczania szkolnego wymienionego w Konstytucji RP. Gdyby natomiast ustawodawca podjął decyzję, że średnia ocen rocznych i klasyfikacyjnych (lub innych) powinna uwzględnić tylko niektóre przedmioty – których status stałby się siłą rzeczy prymarny – to wtedy również religia powinna znaleźć się w tej grupie.

30 Aczkolwiek przedmiot ten staje się obowiązkowy dla ucznia po złożeniu pisemnego oświadczenia o uczestnictwie w lekcjach religii (M. Poniatowski, *Podstawy finansowania nauczania religii w szkołach publicznych*

Konstytucyjne determinanty statusu oceny z religii w Polsce

cjach z tego przedmiotu w ogóle, co w zasadzie jako jedyne istotnie odróżnia ten przedmiot od pozostałych. Jak trafnie zwrócono uwagę w doktrynie: „zadaniem lekcji religii jest przekazywanie wiedzy o prawdach wiary”³¹, co nie wyklucza szczególnego potencjału formacyjnego i aksjologicznego tych lekcji, podobnie jak to jest w przypadku np. języka polskiego czy historii, które również nie ograniczają się do przekazywania „suchych” informacji o faktach. Zadaniem szkoły nie jest zatem jedynie zorganizowanie³² i sfinansowanie³³ lekcji religii w ramach systemu oświaty (w tym umieszczenie w planie lekcji na takich samych zasadach, bez stygmatyzującej wytycznej „na pierwszej lub ostatniej lekcji”) – tak jak innych przedmiotów typu matematyka, wychowanie fizyczne (tu akurat zamieszczenie na ostatniej godzinie lekcyjnej w danym dniu da się racjonalnie uzasadnić) czy język obcy nowożytny – ale również traktowanie religii tak samo jak innych obligatoryjnych przedmiotów szkolnych co najmniej na zasadzie *primus inter pares*.

Natomiast w przypadku różnicowania statusu przedmiotów szkolnych (ustawodawca ma w tym obszarze całkiem szeroki zakres swobody) lekcja religii powinna zająć miejsce w grupie przedmiotów najważniejszych („pierwszego sortu”). Naturalnie władze państwowe nie odpowiadają za treść nauczania, ponieważ jest to wewnętrzna sprawa związku religijnego, co gwarantuje nie tylko zawarte w art. 53 ust. 4 Konstytucji RP sformułowanie rzeczownikowe „religia kościoła lub innego związku wyznaniowego”, lecz również zasada autonomii oraz wzajemnej niezależności związku religijnego w swoim zakresie, o której mowa w art. 25 ust. 3 Konstytucji RP, gwarantująca, że sprawy „wewnętrzne”, takie jak treści doktrynalne, są kształtowane przez związek religijny samodzielnie³⁴.

Konsekwencją co najmniej równoprawnego statusu lekcji religii – w ramach obecnego systemu oświaty – jest także obowiązek umieszczania oceny z religii na świadectwie szkolnym, wliczania oceny z religii do średniej ocen klasyfikacyjnych (w ramach klasyfikacji rocznej lub końcowej) czy umożliwienie zdawania religii

z budżetu państwa [w:] *Religia i etyka...*, dz. cyt., s. 198, 200). W doktrynie został przedstawiony pogląd, że co do zasady niedopuszczalna jest rezygnacja z nauczania religii w trakcie roku szkolnego (semestru) – zob. M. Czuryk, *Prawa rodziców i uczniów dotyczące nauczania religii w szkole publicznej w prawie polskim* [w:] *Religia i etyka...*, dz. cyt., s. 226–227 – który nie jest bezdyskusyjny z perspektywy respektowania wolności sumienia i religii, aczkolwiek wydaje się uzasadniony z pedagogicznego punktu widzenia.

³¹ L. Garlicki, *Wolność sumienia i wyznania w orzecznictwie konstytucyjnym — status wspólnot religijnych* [w:] *Wolność sumienia i wyznania w orzecznictwie konstytucyjnym. XI Konferencja Europejskich Sądów Konstytucyjnych, Warszawa, 16–20 maja 1999 r.*, „Biuletyn Trybunału Konstytucyjnego” 1999, nr specjalny, s. 44.

³² Co „odnosi się do spraw formalnych, porządkowych, organizacyjnych, administracyjnych” (orzeczenie TK z dnia 20 kwietnia 1993 r., sygn. akt U 12/92, pkt III.2). Zob. też J. Koredczuk, *Kompetencje Ministra Edukacji Narodowej dotyczące nauczania religii* [w:] *Religia i etyka...*, dz. cyt., s. 86–88.

³³ B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 275; M. Poniatowski, dz. cyt., s. 171–209; A. Mezglewski, dz. cyt., s. 144–147; T.J. Zieliński, *Nauka etyki...*, dz. cyt., s. 101; orzeczenie TK z dnia 20 kwietnia 1993 r., sygn. akt U 12/92, pkt III.5.

³⁴ A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2008, s. 76–77; M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2013, s. 252.

na maturze³⁵. Jak wielokrotnie podkreślał TK: „[n]auczanie określonej religii, podobnie jak szerzenie określonego światopoglądu nie jest samoistnym, podstawowym prawem jednostki. Nauczanie religii – co Trybunał przypomina – jest prawem wynikającym z wolności religii, z możliwości uzewnętrzniania w ten sposób swojej religii; jest prawem gwarantowanym w art. 53, w szczególności w ust. 2 i 3. Wliczanie ocen z religii do średniej rocznej i końcowej, jest – co Trybunał podkreśla ponownie – konsekwencją wprowadzenia religii do programu nauczania oraz konsekwencją wystawiania ocen z religii na świadectwach szkolnych szkół publicznych. Jest to konsekwencja konstytucyjnego gwarancji wolności religii, a nie wspierania światopoglądu teistycznego”³⁶.

IV. BEZSTRONNE TRAKTOWANIE LEKCJI RELIGII

Podobne skutki dla traktowania lekcji religii i oceny z tego przedmiotu w ramach systemu oświaty wynikają z art. 25 ust. 2 Konstytucji RP. Niewątpliwie uchwycenie treści normatywnej zapisanej tam fantomatycznej zasady prawa wyznaniowego instytucjonalnego nie jest rzeczą łatwą. Na gruncie logiki i semantyki (nie tylko) języka polskiego nie sposób rozróżnić, na czym polega bezstronność światopoglądowa władz publicznych, skoro cały porządek prawny, włącznie z istnieniem państwa, jest konkretnym wyborem światopoglądowym³⁷. Zakaz wykładni synonimicznej³⁸ nakazuje z kolei odrzucenie koncepcji neutralności światopoglądowej (religijnej) państwa, który to konstrukt normatywny, jako pewna instytucja prawna, jest zasadniczo „rozpoznany” i opisany³⁹.

W ujęciu Trybunału Konstytucyjnego: „bezstronność działania władz publicznych w sprawach przekonań religijnych polega w szczególności na zapewnieniu każdemu korzystania z wszystkich praw wynikających z wolności religijnej”⁴⁰. „Dotyczy to także prawa do nauczania religii i prawa do korzystania z nauki

35 A. Mezglewski, dz. cyt., s. 84–85; P. Tomasik, *Stanowisko Konferencji Episkopatu Polski w sprawie nauczania religii w szkołach publicznych* [w:] *Religia i etyka...*, dz. cyt., s. 69–71; M. Olszówka, *Komentarz do art. 53 [w:] Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, s. 1271.

36 Wyrok TK z dnia 2 grudnia 2009 r., sygn. akt U 10/07, pkt V.6. Godzi się odnotować, iż konstytucyjne gwarancje w zakresie nauczania religii w szkole nie dotyczą lekcji etyki, która w żadnej mierze nie musi być obecna w systemie oświaty.

37 W. Łączkowski, *„Bezstronność” władz publicznych*, *„Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”* 2006, nr 2, s. 209–219; M. Olszówka, *Wpływ Konstytucji RP z 1997 roku na system źródeł prawa wyznaniowego*, Warszawa 2016, s. 195–200; zob. też przyp. 20.

38 O wykładni synonimicznej zob. szerzej L. Morawski, *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2010, s. 117–119.

39 W polskiej literaturze przedmiotu najpełniej tę koncepcję (jej wersję) przedstawił Wojciech Brzozowski, zob. W. Brzozowski, *Bezstronność światopoglądowa władz publicznych w Konstytucji RP*, Warszawa 2011, s. 91–239.

40 Wyrok TK z dnia 2 grudnia 2009 r., sygn. akt U 10/07, pkt V.5.

Konstytucyjne determinanty statusu oceny z religii w Polsce

religii”⁴¹ – jak podkreślił sąd prawa. „Bezstronność i neutralność światopoglądowa gwarantowana jest, między innymi, przez wolność uzewnętrzniania religii, także przez jej nauczanie”⁴².

W rezultacie co najmniej równoprawne traktowanie religii jako przedmiotu nauczania szkolnego jest nakazem wypływającym także z zasady bezstronności światopoglądowej władz publicznych, ponieważ wszelkie okazywanie niechęci wobec religii czy degradacji statusu edukacji religijnej (w stosunku do innych przedmiotów nauczania) jest stronnicze, czyli nie jest bezstronne. „Nauczanie religii jest – należy to jeszcze raz przypomnieć – jednym z przejawów wolności religii, w świetle współczesnych standardów pluralistycznego społeczeństwa demokratycznego. Nie jest też rolą państwa narzucanie programu nauczania religii i sprowadzanie programu do nauczania religioznawstwa. O kwestii tej Trybunał wspominał już wcześniej. Taka sytuacja oznaczałaby naruszenie art. 53, w szczególności ust. 1–5, ale także art. 25 ust. 2 Konstytucji, gdyż państwo, ingerując w ten sposób, nie zachowałoby bezstronności w sprawach przekonań religijnych oraz swobody ich wyrażania w życiu publicznym”⁴³.

Powyższe konstatacje potwierdza brzmienie art. 25 ust. 2 *in fine* Konstytucji RP, z którego wynika, iż zamiarem ustrojodawcy była „prewencyjna akonstytucjonalizacja” zasady neutralności światopoglądowej (laickości) państwa⁴⁴. Najtrafniejsze przeto – zarówno pod względem merytorycznym, jak i metaforycznym – wydaje się stanowisko zaprezentowane w wyroku Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 25 listopada 2010 r.⁴⁵, zgodnie z którym w polskim porządku konstytucyjnym bezstronność oznacza „życzliwe zainteresowanie” zarówno państwa i władz publicznych wobec religii oraz zjawiska religijności w ogólności, jak i szkoły i systemu oświaty wobec – prowadzonego w aspekcie treściowym przez Kościoły i inne związki wyznaniowe o uregulowanej sytuacji prawnej – przedmiotu nauczania szkolnego o nazwie „religia” w szczególności.

W konsekwencji ustawodawca, jak i organy władzy publicznej zobligowane są do życzliwego podejścia do nauczania religii. Przedmiot ten nie może być w żaden sposób dyskryminowany – czy to przez umieszczanie w planie lekcyjnym wyłącznie o wczesnych godzinach porannych lub po pozostałych zajęciach, czy to przez pomijanie na świadectwie szkolnym⁴⁶, czy to przez odmienne

⁴¹ Tamże.

⁴² Tamże, pkt V.7.2.

⁴³ Tamże, pkt V.6.

⁴⁴ M. Olszówka, *Wpływ Konstytucji...*, dz. cyt., s. 206.

⁴⁵ Sygn. akt I ACa 363/10, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2012, t. 4, s. 200, 209; sąd II instancji podzielił stanowisko Sądu Okręgowego w Szczecinie wyrażone w wyroku z dnia 26 marca 2010 r., sygn. akt I C 28/10 („OSA” 2012, nr 4, poz. 90).

⁴⁶ Należy przychylić się do poglądu, że na świadectwie szkolnym powinno być wskazane na religię, którego Kościoła lub innego związku wyznaniowego uczeń uczęszczał (A. Mezglewski, dz. cyt.,

traktowanie od pozostałych przedmiotów z perspektywy klasyfikacji rocznej, czy w inny sposób okazujący „nieżyczliwość” edukacji religijnej w szkole⁴⁷.

KONKLUZJE

Konstytucja RP zawiera kilka przepisów, które – *implicite* lub *explicite* – gwarantują obecność edukacji religijnej w szkole i determinują status oceny z religii oraz jej obecność na świadectwie szkolnym. Oprócz czterech opisanych wyżej podstaw normatywnych, tj. art. 53 ust. 1 i 2, art. 53 ust. 3 w zw. z art. 48 ust. 1, art. 53 ust. 4 i art. 25 ust. 2, można by jeszcze wymieniać kolejne: art. 70 ust. 1 (prawo do nauki), art. 32 ust. 2 (zakaz dyskryminacji) czy art. 1 (zasada dobra wspólnego⁴⁸).

s. 88, 118–119). Takie rozwiązanie – zamiast obecnej rubryki „religia/etyka” – bardziej korespondowałoby także z art. 53 ust. 2 i art. 25 ust. 2 *in fine* Konstytucji RP, które zapewniają prawo do manifestowania przekonań religijnych (zasadniczo większość uczęszczających na lekcję religii to wyznawcy danego związku religijnego, choć oczywiście taka korelacja nie występuje zawsze), a na pewno w sposób bardziej precyzyjny oddawałoby przebieg procesu kształcenia.

- 47 Przykładem takiej „nieżyczliwości” jest Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 26 lipca 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach (Dz. U. z 2024 r., poz. 1158), które zakłada tworzenie grup międzyoddziałowych lub grup międzyklasowych także wtedy, gdy w oddziale lub klasie na naukę religii zgłosiło się co najmniej siedmioro uczniów (co stanowi „furtkę” do „złośliwego” łączenia klas programowo wyższych i niższych w przypadku mniejszej liczby uczniów uczęszczających na religię w danej klasie, tak aby utrudnić pobieranie nauki religii), przyjęte nie tylko z naruszeniem przepisów Konstytucji RP, Konkordatu, Ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty i Ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe w aspekcie materialnoprawnym, lecz również z naruszeniem procedury stanowienia tego rozporządzenia, gdyż ustawodawca wymaga „porozumienia się” z Kościołem katolickim, Polskim Autokefalicznym Kościołem Prawosławnym i innymi związkami religijnymi, a nie jedynie skonsultowania projektu z nimi. Szeroko naruszenia proceduralne przy przyjmowaniu tego rozporządzenia omawiają: P. Borecki, *Opinia prawna w sprawie zgodności z odpowiednimi postanowieniami Konstytucji RP, Konkordatu polskiego oraz właściwych ustaw Rozporządzenia Ministra Edukacji z dnia 26 lipca 2024 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu organizacji nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach*, „Studia Prawa Publicznego” 2024, nr 3, s. 131–152 oraz P. Stanisław, D. Walencik, *Tryb nowelizacji rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2024, t. 27, s. 361–379. Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 27 listopada 2024 r., sygn. akt U 10/24 („OTK ZU” A/2024, poz. 118), orzekł o niezgodności tego rozporządzenia w całości z art. 12 ust. 2 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty w zw. z art. 92 ust. 1 w zw. z art. 25 ust. 3 w zw. z art. 2 w zw. z art. 7 Konstytucji RP (naruszenie procedury), uznając w tej sytuacji – zgodnie z zasadą powściągliwości sędziowskiej – za zbędne rozpatrzenie zarzutów materialnoprawnych wskazanych w pkt 2 petitum wniosku Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego. W kategoriach „nieżyczliwości” należy także rozpatrywać drastyczne – bo dokładnie o połowę – obniżenie wymiaru tygodniowego lekcji religii, dokonane z roku na rok, które jest przewidziane na mocy § 1 pkt 3 Rozporządzenia Ministra Edukacji z dnia 17 stycznia 2025 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach.
- 48 Dobro wspólne to suma warunków życia społecznego służących rozwojowi członków wspólnoty politycznej i tworzonych przez nich wspólnot (zob. szerzej M. Piechowiak, *Dobro wspólne jako*

Konstytucyjne determinanty statusu oceny z religii w Polsce

Wskazane w niniejszym tekście – w kolejności nieprzypadkowej z logicznego punktu widzenia – przepisy ustawy zasadniczej, poręczając konkretne wolności obywatelskie (prawa człowieka) czy statuując zasady ustrojowe, nakazując, aby nauczanie religii w szkole nie tylko było uregulowane przez ustawodawcę i realizowane przez władze publiczne, lecz również żeby było ono ukształtowane w sposób zapewniający odpowiednie miejsce w pejzażu szkolnym.

Egzegeza każdego z tych czterech (układów) przepisów, konsekwentne dekodowanie zawartej w nich treści normatywnej, w zasadzie zawsze prowadzi do tej samej konkluzji: status edukacji religijnej w szkole jest co najmniej równoprawny ze statusem innych przedmiotów nauczania szkolnego. Dotyczy to również uwzględnienia oceny z religii przy obliczaniu średniej ocen rocznych i klasyfikacyjnych.

Oczywiście z wolności sumienia i religii czy z zasady bezstronności państwa w sprawach światopoglądowych nie sposób wyprowadzić wniosku, że oceny z przedmiotów nauczania muszą znaleźć się na świadectwie szkolnym, warunkiem promocji z wyróżnieniem do następnej klasy jest średnia ocen o określonej wysokości ani też, że lekcja ma trwać 45 minut. Jeżeli jednak system oświaty został ukształtowany w określony sposób – a ustawodawca ma tu niewątpliwie spory zakres swobody, choć z pewnością nie dowolny (można żywić wątpliwość, czy np. możliwe byłoby zrezygnowanie z weryfikacji postępów w nauce w formie ocen, zwłaszcza negatywnych) – to obowiązkiem ustawodawcy i władz publicznych jest traktowanie przedmiotu nauczania szkolnego, o którym mowa w art. 53 ust. 4 Konstytucji RP, na równi z innymi najważniejszymi przedmiotami nauczania w szkole, *de lege lata* określonymi jako „obowiązkowe”.

AKTY NORMATYWNE

Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r., Dz. U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318.

Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 22 lipca 1952 r., Dz. U. Nr 33, poz. 232 ze zm.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm.

Protokół nr 1 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzony w Paryżu dnia 20 marca 1952 r., Dz. U. z 1995 r. Nr 36, poz. 175 ze zm.

fundament polskiego porządku konstytucyjnego, Warszawa 2012, *passim*) – jednym z takich warunków, sprzyjających samorealizacji i doskonaleniu osoby ludzkiej, jest edukacja religijna w szkole.

- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w szkołach publicznych, Dz. U. Nr 36, poz. 155 ze zm.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 13 lipca 2007 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych, Dz. U. Nr 130, poz. 906.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 22 marca 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych, Dz. U. z 2024 r., poz. 438.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 26 lipca 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach, Dz. U. z 2024 r., poz. 1158.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 17 stycznia 2025 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach, Dz. U. z 2025 r., poz. 66.
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, Dz. U. z 2024 r., poz. 750 ze zm.
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe, Dz. U. z 2024 r., poz. 737 ze zm.
- Instrukcja Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 sierpnia 1990 r. dotycząca powrotu nauczania religii do szkoły w roku szkolnym 1990/91.
- Instrukcja Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 sierpnia 1990 r. dotycząca powrotu nauczania religii do szkoły w roku szkolnym 1990/1991, określająca zasady współdziałania z Kościołami i Związkami Wyznaniowymi poza Kościołem Rzymskokatolickim.

ORZECZNICTWO

- Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 30 stycznia 1991 r., sygn. akt K 11/90, „OTK ZU” 1991, poz. 2.
- Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 kwietnia 1993 r., sygn. akt U 12/92, „OTK ZU” 1993, poz. 9.
- Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 maja 1997 r., sygn. akt K 26/96, „OTK ZU” 2/1997, poz. 19.
- Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 13 lutego 1991 r., sygn. akt S 1/91, „OTK ZU” 1991, poz. 29.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (Wielka Izba) w Strasburgu z dnia 29 czerwca 2007 r. w sprawie Folgerø i inni przeciwko Norwegii, skarga nr 15472/02, HUDOC.

Konstytucyjne determinanty statusu oceny z religii w Polsce

- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu z dnia 15 czerwca 2010 r. w sprawie Grzelak przeciwko Polsce, skarga nr 7710/02, HUDOC.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu z dnia 15 września 2022 r. w sprawie Rabczewska przeciwko Polsce, skarga nr 8257/13, HUDOC.
- Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 27 marca 2019 r., sygn. akt I OSK 1959/18, CBOSA.
- Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 15 stycznia 2021 r., sygn. akt III OSK 2907/21, CBOSA.
- Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 16 grudnia 2015 r., sygn. akt VIII SA/Wa 598/15, CBOSA.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 25 listopada 2010 r., sygn. akt I ACa 363/10, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2012, t. 4, s. 195–218.
- Wyrok Sądu Okręgowego w Szczecinie z dnia 26 marca 2010 r., sygn. akt I C 28/10, „OSA” 2012, nr 4, poz. 90.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 5 maja 1998 r., sygn. akt K 35/97, „OTK ZU” 1998, nr 3, poz. 32.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 30 września 2008 r., sygn. akt K 44/07, „OTK ZU” 7A/2008, poz. 126.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 2 grudnia 2009 r., sygn. akt U 10/07, „OTK ZU” 11A/2009, poz. 163.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 kwietnia 2011 r., sygn. akt SK 62/08, „OTK ZU” A/ 2011, nr 3, poz. 22.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 grudnia 2014 r., sygn. akt K 52/13, „OTK ZU” 11A/2014, poz. 118.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 października 2015 r., sygn. akt K 12/14, „OTK ZU” 9A/2015, poz. 143.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 października 2020 r., sygn. akt K 1/20, „OTK ZU” A/2021, poz. 4.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 27 listopada 2024 r., sygn. akt U 10/24, „OTK ZU” A/2024, poz. 118.

BIBLIOGRAFIA

- Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012.
- Bilateralizm w stosunkach państwowo-kościelnych*, red. M. Bielecki, Lublin 2011.
- Borecki P., *Dylematy konstytucyjności prawnych zasad nauczania religii i etyki w szkole*, „Państwo i Prawo” 2008, nr 7, s. 63–72.

- Borecki P., *Konstytucyjność wliczania stopnia z religii do średniej ocen szkolnych*, „Państwo i Prawo” 2007, nr 9, s. 35–42.
- Borecki P., *Opinia prawna w sprawie zgodności z odpowiednimi postanowieniami Konstytucji RP, Konkordatu polskiego oraz właściwych ustaw Rozporządzenia Ministra Edukacji z dnia 26 lipca 2024 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu organizacji nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach*, „Studia Prawa Publicznego” 2024, nr 3, s. 131–152.
- Borecki P., *Respektowanie polskiego konkordatu z 1993 roku – wybrane problemy*, Warszawa 2012.
- Borysiak W., *Komentarz do art. 48 [w:] Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016.
- Brzozowski W., *Bezstronność światopoglądowa władz publicznych w Konstytucji RP*, Warszawa 2011.
- Czuryk M., *Ochrona prawa rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami religijnymi i filozoficznymi w systemach edukacji publicznej państw członkowskich Unii Europejskiej*, Warszawa 2013.
- Czuryk M., *Prawa rodziców i uczniów dotyczące nauczania religii w szkole publicznej w prawie polskim [w:] Religia i etyka w edukacji publicznej*, red. J. Krukowski, P. Sobczyk, M. Poniatowski, Warszawa 2014, s. 211–229.
- Garlicki L., *Wolność sumienia i wyznania w orzecznictwie konstytucyjnym – status wspólnot religijnych [w:] Wolność sumienia i wyznania w orzecznictwie konstytucyjnym. XI Konferencja Europejskich Sądów Konstytucyjnych*, Warszawa, 16–20 maja 1999 r., „Biuletyn Trybunału Konstytucyjnego” 1999, nr specjalny, s. 30–47.
- Górowska B., Rydlewski G., *Regulacje prawne stosunków wyznaniowych w Polsce. Zbiór przepisów i dokumentów (stan na 31 października 1992 r.)*, Warszawa 1992.
- Gronkiewicz-Waltz H., Pawłowicz K., *W odpowiedzi na głosę M. Pietrzaka dotyczącą nauczania religii w szkole*, „Państwo i Prawo” 1991, nr 7, s. 90–96.
- Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom II*, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016.
- Koredczuk J., *Kompetencje Ministra Edukacji Narodowej dotyczące nauczania religii [w:] Religia i etyka w edukacji publicznej*, red. J. Krukowski, P. Sobczyk, M. Poniatowski, Warszawa 2014, s. 77–93.
- Księga XX-lecia orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, red. M. Zubik, Warszawa 2006.
- Łączkowski W., *„Bezstronność” władz publicznych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2006, nr 2, s. 209–219.
- Łączkowski W., *Dylematy etyczne i światopoglądowe jako przedmiot kontroli konstytucyjności [w:] Księga XX-lecia orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, red. M. Zubik, Warszawa 2006, s. 379–403.

Konstytucyjne determinanty statusu oceny z religii w Polsce

- Mezglewski A., *Polski model edukacji religijnej w szkołach publicznych. Aspekty prawne*, Lublin 2009.
- Mezglewski A., Misztal H., Stanisław P., *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2008.
- Morawski L., *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2010.
- Olszówka M., *Organizowanie lekcji religii w grupie międzyklasowej. Glosa do wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 15 stycznia 2021 r., III OSK 2907/21*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2025, t. 28, <https://doi.org/10.31743/spw.17878>.
- Olszówka M., *Komentarz do art. 53 [w:] Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016.
- Olszówka M., *Transformacja zasady oddzielenia kościoła od państwa w Polsce na początku lat 90. XX w. [w:] 25 lat transformacji ustrojowej w Polsce i Europie Środkowo-Wschodniej*, red. E. Gdulewicz, W. Orłowski, S. Patyra, Lublin 2015, s. 385–397.
- Olszówka M., *Wpływ Konstytucji RP z 1997 roku na system źródeł prawa wyznaniowego*, Warszawa 2016.
- Piechowiak M., *Dobro wspólne jako fundament polskiego porządku konstytucyjnego*, Warszawa 2012.
- Pietrzak M., *Demokratyczne, świeckie państwo prawne*, Warszawa 1999.
- Pietrzak M., *Glosa do orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z 30 I 1991 roku w sprawie nauczania religii w szkole [w:] M. Pietrzak, Demokratyczne, świeckie państwo prawne*, Warszawa 1999, s. 203–217.
- Pietrzak M., *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2013.
- Poniatowski M., *Podstawy finansowania nauczania religii w szkołach publicznych z budżetu państwa [w:] Religia i etyka w edukacji publicznej*, red. J. Krukowski, P. Sobczyk, M. Poniatowski, Warszawa 2014, s. 171–209.
- Pro bono Reipublicae. Księga jubileuszowa Profesora Michała Pietrzaka*, red. P. Borecki, A. Czohara, T.J. Zieliński, Warszawa 2009.
- Rabska T., *Wokół problematyki orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z 30 I 1991 r., K 11/90, „Państwo i Prawo” 1991, nr 7, s. 96–99*.
- Religia i etyka w edukacji publicznej*, red. J. Krukowski, P. Sobczyk, M. Poniatowski, Warszawa 2014.
- Sarnecki P., *Komentarz do art. 53 [w:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom II*, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016.
- Sitek M., *Prawa człowieka. Pomiedzy ideologią a polityką*, „Polityka i Społeczeństwo” 2022, nr 1, s. 145–159.
- Sobczyk P., *Wliczanie rocznych ocen z religii do średniej ocen w kontekście wolności religijnej w wymiarze indywidualnym i wspólnotowym [w:] Bilateralizm w stosunkach państwo-kościelnych*, red. M. Bielecki, Lublin 2011, s. 195–209.
- Stanisław P., Walencik D., *Tryb nowelizacji rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania*

- nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2024, t. 27, s. 361–379.
- Tomasik P., *Stanowisko Konferencji Episkopatu Polski w sprawie nauczania religii w szkołach publicznych* [w:] *Religia i etyka w edukacji publicznej*, red. J. Krukowski, P. Sobczyk, M. Poniatowski, Warszawa 2014, s. 55–76.
- Zieliński T.J., *Konstytucyjne granice obecności religii w polskiej szkole publicznej* [w:] *Pro bono Reipublicae. Księga jubileuszowa Profesora Michała Pietrzaka*, red. P. Borecki, A. Czohara, T.J. Zieliński, Warszawa 2009, s. 502–528.
- Zieliński T.J., *Nauka etyki w szkołach publicznych w ujęciu prawnym* [w:] *Religia i etyka w edukacji publicznej*, red. J. Krukowski, P. Sobczyk, M. Poniatowski, Warszawa 2014, s. 95–120.

STRESZCZENIE

Status oceny z religii jest pochodną miejsca edukacji religijnej w systemie oświaty. Edukacja religijna w szkole – za której treść odpowiada zainteresowany związek religijny – jest gwarantowana przede wszystkim przez cztery przepisy Konstytucji RP z 1997 roku: art. 53 ust. 1 i 2 (wolność sumienia i religii), art. 53 ust. 3 w zw. z art. 48 ust. 1 (prawo rodziców do wychowania moralnego i religijnego zgodnie z własnymi przekonaniami), art. 53 ust. 4 (religia jako jedyny przedmiot nauczania w szkole wymieniony w Konstytucji RP) oraz art. 25 ust. 2 (zasada bezstronności światopoglądowej władz publicznych). Każdy z tych przepisów stanowi w zasadzie samodzielną podstawę do uznania religii jako przedmiotu co najmniej równoprawnego z innymi przedmiotami szkolnymi. TK już w orzeczeniu z 30 stycznia 1991 roku (K 11/90) podkreślił, że wolność wyznania wymaga, aby zapewnić w szkole edukację religijną dla dzieci tych rodziców, którzy sobie tego życzą. W późniejszych orzeczeniach z 1993 (U 12/92), 1998 (K 35/97) i 2009 roku (U 10/07) TK powtarzał, że konsekwencją wolności religii jest religia jako przedmiot nauczania w szkole, a następstwem włączenia religii do systemu oświaty jest obecność oceny z religii na świadectwie szkolnym i wliczanie tej oceny do średniej ocen rocznych i klasyfikacyjnych ucznia (pomimo tego minister edukacji w 2024 roku zdecydowała o zaprzestaniu wliczania oceny z religii do średniej ocen). Jak dotąd nigdy niezrealizowaną konsekwencją równoprawnego statusu religii jako przedmiotu nauczania szkolnego jest możliwość zdawania matury z religii.

Słowa kluczowe: religia, szkoła, Konstytucja, wolność sumienia i religii, świadectwo, średnia ocen

SUMMARY

CONSTITUTIONAL DETERMINANTS OF THE STATUS OF THE GRADE FOR RELIGION
IN POLAND

The status of the grade for religion is a derivative of the place of religious education in the education system. Religious education in school – the content of which is the responsibility of the concerned religious denominations – is guaranteed primarily by four provisions of the Constitution of the Republic of Poland of 1997: Article 53, section 1 and 2 (freedom of conscience and religion), Article 53, section 3 in conjunction with Article 48, section 1 (the right of parents to moral and religious raising children in accordance with their own beliefs), Article 53, section 4 (religion as the sole school subject listed in the Constitution) and Article 25, section 2 (the principle of worldview impartiality of public authorities). Each of these provisions is, in principle, an independent basis for recognizing religion as a subject with at least equal rights to other school subjects. The Constitutional Tribunal, in its ruling of 30th January 1991, K 11/90, emphasised that freedom of religion requires that religious education be provided in schools for children of those parents who wish it. In later rulings of 1993 (U 12/92), 1998 (K 35/97) and 2009 (U 10/07), the Constitutional Tribunal reiterated that the consequence of freedom of religion is religion as a school subject, and the consequence of including religion in the education system is the presence of a grade for religion on the school certificate and the inclusion of the grade for religion in the calculation of grade point average for annual or end-of-school classification (despite this, in 2024 the Minister of Education decided to stop including the grade for religion in the grade point average). A consequence of the equal status of religion as a school subject, which has never been realised so far, is the possibility of taking the secondary school leaving examination in religion.

Keywords: religion, school, Constitution, freedom of conscience and religion, certificate, grade point average